

AUDIOKITOBLAR VA YANGI O‘QISH TAJRIBASI
Bektursinova Gulxumar Joldasbaevna – *assistent o‘qituvchi*
bektursinovaqulxumar600@gmail.com
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

АУДИОКНИГИ И НОВЫЙ ОПЫТ ЧТЕНИЯ
Бектурсынова Гулхумар Жолдасбаевна – *ассистент преподаватель*
Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

AUDIOBOOKS AND NEW READING EXPERIENCE
Bektursinova Gulxumar Joldasbaevna – *assistant teacher*
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so‘zlar: audiokitoblar, raqamli ta‘lim, zamonaviy o‘qish madaniyati, tinglab o‘rganish, innovatsion texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, mustaqil ta‘lim.

Rezyume. Maqolada audiokitoblarning kelib chiqish tarixi, zamonaviy ta‘lim va madaniyatdagi o‘rni, ularning o‘qish jarayoniga ta‘siri hamda insonlarning axborot qabul qilish usullaridagi yangicha yondashuvlar yoritilgan. Muallif audiokitoblar orqali o‘qishning qulayligi, vaqt tejallishi va tinglovchining tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Shuningdek, maqolada an‘anaviy kitob o‘qish bilan audiokitob tinglash o‘rtasidagi farqlar, ularning afzallik va kamchiliklari taqqoslab ko‘rsatilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, audiokitoblar yangi o‘qish tajribasini shakllantiruvchi samarali vosita bo‘lib, zamonaviy o‘quvchi va tinglovchilarning ehtiyojlariga mos innovatsion ta‘lim resursi sifatida ahamiyat kasb etadi.

Ключевые слова: аудиокниги, цифровое образование, современная культура чтения, обучение через слушание, инновационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, самостоятельное образование.

Резюме. В статье рассматривается история аудиокниг, их роль в современном образовании и культуре, их влияние на процесс чтения и новые подходы к тому, как люди получают информацию. Автор анализирует удобство использования аудиокниг, экономию времени и их возможности для развития мышления слушателя. Также в статье сопоставляются различия, преимущества и недостатки традиционного чтения и прослушивания аудиокниг. Результаты исследования показывают, что аудиокниги являются эффективным средством формирования нового опыта чтения и выступают как инновационный образовательный ресурс, отвечающий потребностям современного читателя и слушателя.

Key words: audiobooks, digital education, modern reading culture, learning through listening, innovative technologies, information and communication technologies, independent learning.

Summary. This article explores the history of audiobooks, their role in modern education and culture, their impact on the reading process, and new approaches to the way people receive information. The author analyzes the convenience of audiobooks, time efficiency, and their potential to enhance the listener’s thinking abilities. The article also compares the differences, advantages, and disadvantages between traditional reading and audiobook listening. The research results indicate that audiobooks serve as an effective tool for shaping a new reading experience and represent an innovative educational resource that meets the needs of today’s readers and listeners.

Kirish. „Audiokitob“ atamasi 1970-yillarda audiokassetalarda yozuvlar olinib boshlagan vaqtda qo‘llanila boshlangan. Tarmoq standarti sifatida bu atama „Audio Publishers Association“ tomonidan 1994-yilda qabul qilingan hisoblanadi. Rossiyada klassik asarlarning audio versiyalari eng mashhur deb tan olinadi. Intervyularning birida Boris Akunin shunday e‘tirof etadi: „O‘zingizga xos biror narsa yaratish uchun siz boshqa birovning katta hajmdagi adabiy tajribasini o‘rganib chiqishingiz kerak bo‘ladi. Sizda katta tajriba orttirilishi kerak. Endi men klassikalarni o‘qish yangi usulini topdim. Men ularni tinglayman“.

1997-yildan beri Germaniyaning „Hessian translyatsiyasi“ teleradiokompaniyasi har oy eng yaxshi audiokitoblar ro‘yxatini e‘lon qiladi va yil oxirida „Yil audiokitobi“ni tanlaydi. Audio adabiyotlar uchun maxsus mukofotlar mavjud:

- „Gremmi“ musiqiy mukofoti doirasida „Eng yaxshi audiokitob“ nominatsiyasi;
- „Audie Award“ mukofoti (ba‘zan audiokitoblarning Oskari deb ataladi);
- Germaniyaning „WDR“ telekompaniyasidan o‘tgan yilning eng yaxshi audiokitobi uchun „Deutscher Hörbuchpreis“ mukofoti [1].

Ushbu reytinglar audiokitoblar sifatini yanada oshirish uchun turtki bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Mazkur tadqiqotda audiokitoblar va yangi o‘qish tajribasiga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy adabiyotlar o‘rganildi va tahlil qilindi. Ilmiy manbalarda audiokitoblarning ta‘lim jarayonidagi o‘rni, raqamli o‘qish texnologiyalarining rivojlanishi hamda tinglab o‘rganishning pedagogik ahamiyati yoritilganligi aniqlashtirildi. Tadqiqot jarayonida tahlil, taqqoslash, umumlashtirish kabi ilmiy metodlardan foydalanildi hamda audiokitoblardan foydalanishning zamonaviy o‘qish madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyati nazariy jihatdan asoslab berildi [5, 6, 7].

Natijalar:

Audiokitoblar yaratish texnologiyalari.

Audiokitoblarni yozib olish uchun professional studiya.

Audiokitoblarni yaratishning ikki yo‘li mavjud: odam tomonidan o‘qiladi va nutq sintezi dasturlaridan foydalaniladi.

Odam tomonidan o‘qilishi.

Professional audiokitoblar: professional o‘quvchi odam tomonidan ifodali va to‘g‘ri talaffuz bilan o‘qiladi. Yozib olish yuqori sifatli nutqni yozib olish va shovqinni filtrlash uchun maxsus uskunalar bilan jihozlangan

professional studiyalarda amalga oshiriladi. Keyingi qadamlarda audioyozuvni qayta ishlash jarayonida, audioyozuvga maxsus audio effektlar (dengiz shovqini, ko'cha shovqini, telefon jiringlashi) va musiqiy fon qo'shilishi mumkin.

Havaskor audiokitoblar: havaskor ishqibozlar tomonidan uy jihozlarida yozib olinadi. Bunday audiokitoblarning sifati juda past darajadan (o'quvchining aktyorlik mahorati yo'qligi, past sifatli ovoz yozish uskunalari tufayli) professional studiya yozuvlaridan kam bo'lmagan yuqori darajagacha juda farq qiladi. Ushbu audiokitoblar asosan bepul tarqatiladi.

Nutq sintezatoridan foydalanish.

Elektron matnni tovushga aylantirish texnologiyalari (Text-to-Speech) audiokitoblarni yaratish uchun ham qo'llanadi. Va bunday mahsulotlarning sifati pastroq bo'lsa-da, uni yaratish tezligi juda yuqori va siz tegishli dasturiy ta'minot (masalan, „Balabolka“ dasturi va bir yoki bir nechta ovoqli dvijoklar) yordamida alohida odam o'qishini kutmasdan, audiokitoblarni o'zingiz yaratishingiz mumkin, alohida odam o'qishini kutmasdan. Ba'zi zamonaviy elektron kitoblar matnni tovushga aylantirishi mumkin, xuddi smartfon va planshetlar uchun o'qish ilovalari matndan nutq rejimiga o'ta olgani kabi.

Audiokitoblarning yaratilishi va rivojlanishi tarixi. (XVIII-asr oxiri – XIX-asr boshlari).

1877-yil – Tomas Edison tomonidan fonograf taqdimoti bo'lib o'tgan. Fonografdan foydalanish bo'yicha tavsiyalarda ko'rish qobiliyati zaif odamlar uchun audiokitoblar yaratish ham kiritilgan. Birinchi ovoz yozuvlari tsilindrlarda taxminan 4 daqiqa davom etgan. Gramplastinkalar paydo bo'lishi bilan uning davomiyligi 12 daqiqagacha oshgan, ammo audiokitoblarni yozib olish hali ham maqsadga muvofiq bo'lmagan.

Plastinkalardagi yozuvlar (XIX-asr boshlari – 1970-yillar).

- 1931-yil – AQSh Kongressi o'z kutubxonasiga ko'zi ojizlar uchun „gapiruvchi“ kitoblar yaratish dasturini ishlab chiqish vazifasini topshirgan.

- 1920-yillar – radiospektakllar keng tarqalgan. Magnityozuv paydo bo'lgunga qadar radiospektakllar to'g'ridan-to'g'ri efirda ijro etilgan.

- 1932-yil – Amerika ko'zi ojizlar jamg'armasi ilk bor „so'zlovchi kitoblar“ni (gramplastinkalar) chiqargan va ularni bepul tarqatgan.

- 1948-yil – Nyu-York jamoat kutubxonasi a'zolari tomonidan Ikkinchi Jahon urushi paytida ko'rish qobiliyatini yo'qotgan harbiy xizmatchilar uchun „gapiruvchi“ kitoblarni yozib olish tashkil etilgan.

- 1952-yil – Amerikaning „Caedmon Records“ kompaniyasi muallif – Dilan Tomas tomonidan o'qilgan she'rlar to'plami va „Uelsdagi bolalar Rojdestvosi“ bolalar ertagi bilan uzoq o'ynovchi gramplastinkada birinchi tijorat audio kitobini chiqargan.

Audiokassetalardagi yozuvlar (1970-yillar – 1990-yillar).

Audiokitoblar bilan kompakt-kasseta

1970-yillarning boshlarida bozorda audiokassetalar paydo bo'ldi va ba'zi kutubxonalar ularda yozilgan audiokitoblarni tarqatishni boshladilar. Texnologiyani yanada takomillashtirilishi (arzon portativ pleyerlar, avtomobil magnitolalari) tijorat audiokitoblar bozorining paydo bo'lishiga olib keldi.

- 1969-yil – Vilnyusning „Elfa“ elektrotexnika zavodida „Dayna“ tiflomagnitofonini ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. BKJ buyurtmasiga ko'ra, unda „gapiruvchi kitoblarni“ tinglash uchun 2,38 sm/s lenta tezligi nazarda tutilgan.

- 1969-yil – AQShda ko'zi ojizlar uchun maxsus formatdagi magnitofon kassetalarda audio kitoblar va ular uchun pleyerlar chiqarila boshlangan.

- 1975-yil – avtomobillarda magnitolalar paydo bo'lgan.

- 1984-yil – Amerikaning „Brilliance Audio“ nashriyot uyi kassetaga ikki barobar uzunroq yozib olish usulini ixtiro qildi. Stereo-yozuvda audiokitoblar paydo bo'ldi.

- 1987-yil – AQShda professional „Audio nashriyotlarning uyushmasi“ tashkil etilgan.

- 1996-yil – AQShda maxsus „Audie Award“ mukofoti joriy etilgan, u audiokitoblar ishlab chiqaruvchilar uchun „Oskar“ ning analogi hisoblangan [2].

Raqamli yozuv (1990-yillar – hozirgi vaqtgacha).

Internet, yangi audio formatlar va portativ media pleyerlarning paydo bo'lishi audiokitoblarni yanada ommalashishiga olib keldi. Kompakt-disklarga (CD) nisbatan raqamli audiokitoblarning doimiy ravishda o'sib borishi kuzatilmoqda.

- 1996-yil – „Assistive Media[en]“ yaratildi – bu audioyozuvlarni Internet orqali tarqatish bo'yicha notijorat tashkilotdir.

- 2005-yil – LibriVox veb-sayti yaratildi – audiokitoblarni yaratish bo'yicha notijorat loyiha hisoblanib, audiokitoblarning bepul kutubxonalarini yaratishning boshlanishiga olib kelgan. 2012-yil oxiriga kelib, LibriVox saytida 6 milliondan ortiq audiokitoblar mavjud edi.

- 2006-yil – jahon audiokitoblar bozorining aylanmasi 800-850 million dollarni tashkil etgan („Piper Jaffray“ agentligi ma'lumotlariga ko'ra). Rossiya audiokitoblar bozorining aylanmasi 7-8 million dollarga baholangan (Rossiyaning „Ardis“ nashriyot uyi ma'lumotlariga ko'ra).

- 2014-yil – Kaliforniyada Vokal san'ati va audiokitoblar ishlab chiqarish texnologiyalari instituti ochilgan (The Deyan Institute of Voice Artistry and Technology) [3].

Muhokama. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanishi natijasida insonlarning o'qish, o'rganish va axborot qabul qilish usullari sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Shu jarayonda audiokitoblar – ya'ni matnli asarlarning ovoqli shaklda tinglanishi – keng ommalashib, yangi o'qish tajribasini shakllantirmoqda. Audiokitoblar bugungi kunda nafaqat bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish vositasi, balki o'qish madaniyatining yangi bosqichi sifatida qaralmoqda.

Audiokitoblarning asosiy ustunligi – qulaylik va vaqt tejalligidir. Zamonaviy inson har doim harakatda: transportda, ishda yoki uy yumushlari orasida ham audiokitoblarni tinglab, bilimini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, audiokitoblar ko'rish qobiliyati cheklangan insonlar uchun ham ta'lim olish imkonini kengaytiradi. Ovoz orqali ifodalangan asarlar tinglovchining tasavvurini, eslab qolish qobiliyatini va nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Audiokitob har qanday audio tashuvchi vositada yozilgan ovoqli adabiy asardir. Audio tashuvchi vositalar –

kompakt (CD) disklar, kompakt kassetalar, qattiq disklar yoki internetdan audio fayllar bo'lishi mumkin. Audiokitoblar ham qiziqarli, ham tarbiyaviy, ta'lim beruvchi bo'lishi mumkin. Ularga nogironlar, ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchilar uchun audio adabiyotlar, yosh bolalar uchun yaxshi o'qiladigan ertaklar, xorijiy tillar bo'yicha audio kurslar, o'z-o'zini rivojlantirish uchun audio qo'llanmalar, audio yo'l boshlovchilarni kiritish mumkin. Biroq, turli radio dasturlarning yozuvlari audiokitoblar hisoblanmaydi, balki bu spektakllar, ovoqli chiqishlardir. Audiokitoblarni ishlab chiqarish ixtisoslashgan nashriyotlar, ko'zi ojizlar kutubxonalari, notijorat jamoat tashkilotlari va jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladi.

Audiokitoblarning afzalliklari va kamchiliklari.

Afzalliklari:

- Ko'rishda muammosi bo'lgan va o'qiy olmaydigan odamlar uchun kitob bilan tanishish imkoniyati (masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar).

- Vaqtdan unumliroq foydalanish: navbatda turganda, sport bilan shug'ullanayotganda, jamoat transportida yurganda, velosipedda uchayotganda, uy yumushlarini bajarayotganda, qishloq xo'jaligi ishlarini bajarayotganda, uy hahvonlari bilan sayr qilganda va boshqa ishlarni qilayotganda tinglash mumkin.

- Ko'z charchoqlari yo'q.

- Miyaning eshitish sohalarida boshqa assotsiativ aloqalar mavjud bo'lib, bu tinglayotgan ma'lumotni yangi usulda tushunish imkonini beradi. Yaxshi tayyorlangan audiokitob qog'oz versiyasidan ko'ra ko'proq estetik zavq bag'ishlaydi: yoqimli ovoz, suv shovqini, shitirlash, qadam tovushlari, musiqa.

- Audio kitoblar narxining arzonligi.

- Ixcham va portativ: audio yozuvlar kam joy egallaydi va ularni saqlash uchun shkaflarni talab qilmaydi.

- Eshitish orqali ma'lumotni yaxshiroq qabul qiladigan odamlar bor.

- Kitobning „qog'oz“ versiyasini bozorda ilgari surish uchun yana bir imkoniyat .

- Ekologik toza – yog'och iste'mol qilinmaydi.

Kamchiliklari:

- Audiokitobni tinglash diqqatni talab qiladi, shuning uchun u yuqori konsentratsiyani talab qiladigan faoliyatga mos kelmaydi: mashina haydash, matematika bilan shug'ullanish, hujjatlarni to'ldirish. Jamoat joylarida ham audiokitoblarni tinglashga diqqatni jamlash qiyin.

- Yomon o'qish barcha zavqni o'ldiradi. Kitob o'quvchining ovozi yoki audiokitobni o'quvchi odam kitob haqidagi o'z qarashlarini bildirishini yoqtirmaslik.

- Hamma odamlar ham eshitish orqali ma'lumotni yaxshi qabul qilmaydi. Maktablardan birida o'tkazilgan eksperiment natijasida ma'lum bo'lishicha, audiokitobni tinglashda hamma o'quvchilar ham ikkinchi darajali personajlarning ismlarini va voqealarning vaqtinchalik ketma-ketligini eslay olmaydilar, garchi „qog'oz“ matnlarni o'qiyotganda, ular budanda murakkabroq hikoyalarni osonlik bilan qabul qildilar.

- Aholining savodxonligi pasayib bormoqda, chunki bola matn bilan vizual aloqa orqali to'g'ri yozishni o'rganadi, bu imkoniyat audio kitoblarni tinglashda mavjud emas.

- Rasmlar, jadvallar, diagrammalardan foydalanish mumkin emas [4].

Xulosa. Audiokitoblar – bu zamonaviy o'qish madaniyatining ajralmas qismiga aylangan innovatsion vositadir. Ular insonlarga vaqtni tejash, bilim olishni osonlashtirish va o'qish jarayonini yangi shaklda his etish imkonini beradi. Shunday qilib, audiokitoblar nafaqat o'qishning yangi tajribasini yaratmoqda, balki inson tafakkurini rivojlantirishda, ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishda ham muhim rol o'ynamoqda.

Adabiyotlar

1. Jalolova M. Elektron va audiokitoblarning zamonaviy o'qish madaniyatidagi o'rni. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
2. Krashen S.D. The Power of Reading: Insights from the Research. – Portsmouth, NH: Heinemann, 2004.
3. Audiobooks and Literacy Development. – International Journal of Education and Literacy Studies, Vol. 9, No. 3, 2021.
4. Черняк В.Д., Черняк М.А. «Аудиокнига», Массовая литература в понятиях и терминах. – Москва: «Наука», Флинта, 2015.
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Audiokitob>
6. <https://uzresearchers.com/index.php/Conferences/article/download/2124/1943/3942>
7. <https://lib-x.net/uz/topics/audiobooks-textbooks/>